

АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ СПРИЯННЯ ПРОФЕСІЙНІЙ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ З МЕТОЮ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА МОТИВАЦІЇ ДО ПОДАЛЬШОГО ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ

О.М. Хлонь

*кандидат психологічних наук,
психолог відділення психологічного забезпечення
відділу кадрового забезпечення
Національної академії внутрішніх справ України*

Постановка проблеми. Виховна робота у сфері сприяння професійній адаптації – важливий процес становлення особистості успішного правоохоронця. Відмічаючи основні проблеми, які виникають після вступу молодих людей до ВНЗ системи МВС варто відмітити, що подальший професійний розвиток, мотивація до успішної діяльності у сфері правоохоронних органів напряму пов'язана із адаптаційним процесом. У осіб, що планують присвятити своє життя захисту прав та інтересів громадян формується певне відношення до служби, в цілому, і до професії правоохоронця, зокрема, особливо яскраво цей процес проявляється на початку служби.

В цьому випадку важливим є успішне проходження адаптаційного процесу. І саме тут якнайкраще проявляється професіоналізм осіб, що здійснюють виховання молоді. До відповідного переліку можна віднести начальників курсів та курсових офіцерів, кураторів груп, представників відділів виховної роботи та психологів. Кожен офіцер повинен впливати на той чи інший аспект життя курсанта, крім того знати особливості кожного курсанта, розуміти його та знайти до нього індивідуальний підхід.

Не можливо уявити собі професійну роботу педагога без постійного самовдосконалення та роботи над собою. Саме тому важливо зберігати тенденцію ознайомлення особового складу офіцерів, що безпосередньо спілкуються з першим курсом. З цією метою варто продовжувати вивчення тематики підвищення якості виховного процесу та вживати заходи щодо вдосконалення процесу сприяння адаптації курсантів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами вивчення впливу адаптації на особистість курсанта займався багато вчених серед яких можна відмітити Н.М. Перепечину, В.В. Конопльова, К.Л. Потопу та інших. Сучасні дослідження у цій сфері визначають основні напрями вирішення

даної проблеми, однак дана тема тим не менше потребує ґрунтовних досліджень та аналізу.

Метою дослідження є визначення характеристик професійної адаптації курсантів та основних положень удосконалення виховної роботи у сфері сприяння відповідній адаптації з метою професійного становлення та мотивації курсантів вищих навчальних закладів системи МВС до подальшого проходження служби.

Основні результати дослідження. Визначаючи основні сентенції відповідної тематики варто вказати, що визначення процесу адаптації здійснювалося у різних ракурсах. Аналізуючи психологічну адаптацію як об'єкт дослідження науковців та наукових шкіл, можна побачити, що вивчення цього процесу займає важливе місце в сучасних психологічних дослідженнях, але термін "адаптація" немає однозначного визначення, представники окремих психологічних шкіл пропонують різнопланові визначення психологічної адаптації, вивчення цих теорій допоможе сформулювати власне визначення психологічної адаптації у контексті нашого дослідження.

Представники біхевіоризму зазначають, що стан адаптації можна описати лише в загальних теоретичних поняттях, оскільки на практиці можна досягнути лише стан відносної адаптації. Цікавим у дослідженнях біхевіористів є те, що вони зазначають адаптивний характер модифікації поведінки через процес навчання. А термін "соціальна адаптація" вживається з метою зазначення процесу, за допомогою якого індивід або група досягають стану соціальної рівноваги, тобто відсутності переживання конфліктних відносин із середовищем [1, с. 48]. У свою чергу, психоаналітики, до думки яких приєднуємося і ми, добре адаптованою вважають ту людину, в якій продуктивність, здатність насолоджуватись життям та психічна рівновага не порушені. У процесі адаптації активно розвивається як особистість, так і середовище, у результаті чого між ними встановлюються відносини адаптованості. Г. Гартманн та інші психоаналітики зазначають відмінність між адаптацією як процесом та адаптованістю як результатом цього процесу [1, с. 18].

Роблячи акцент на процесі адаптації саме у сфері діяльності вищих навчальних закладів системи МВС варто зауважити, що процес перетворення вчорашнього абітурієнта в курсанта починається з перших днів перебування у вищому навчальному закладі. Абітурієнт потрапляє в незвичне для себе оточення, виникає потреба адаптації до нових умов навчання та несення служби, формуються адаптивні стратегії поведінки, які закладають основу адаптивності особистості курсанта.

Адаптація курсантів у вищих навчальних закладах – складний багатоплановий психолого-педагогічний процес цілісної соціальної адаптації особистості, що включає в себе низку окремих взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою компонентів. Аналіз особливостей адаптаційного процесу курсантів дав змогу виділити специфічні особливості його тривання у вищих навчальних закладах МВС України. В основі цього лежать властиві лише органам внутрішніх справ умови життєдіяльності: регламентація життя і побуту; обмеження в засобах реалізації актуальних потреб; особливі принципи організації

міжособистісних і внутрішньо групових взаємовідносин; несення служби в добових нарядах; поєднання навчальної діяльності з несенням служби; необхідність дотримуватись субординації у спілкуванні; відрив від звичного мікросоціального оточення; навчальний процес курсантів строго регламентований; підготовка до занять проходить лише у спеціально відведені години; необхідність постійно дотримуватись розпорядку дня та режиму в навчальному закладі. Систематично відбувається відрив від навчальної діяльності курсантів за об'єктивними причинами (наряди, служба), при цьому відновлювати прогалини в навчанні курсант має самостійно; чинники поза навчальної діяльності: прибирання території, посилена фізична підготовка та ін. З перших днів навчання курсант включається у складний процес навчально-службової діяльності та поряд із цим він має пристосовуватись до специфічних умов професійних взаємовідносин з офіцерами-наставниками та однокурсниками. Важливо зазначити ще й проблему соціально-побутових чинників: на відміну від студентів курсанти потрапляють у нові побутові умови проживання в казармі, харчування у столовій, життя за розпорядком дня, регламентація всього часу [1, с. 25].

Основний зміст адаптації курсантів виявляється згідно її різновидів у різний час – побутової, дидактичної, службово-функціональної та громадської. Наприкінці першого півріччя навчання відбувається завершення побутової адаптації. Найбільші складності для курсантів виникають в період досягнення рівня часткової дидактичної адаптації (організація самостійної роботи, вивчення першоджерел, конспектування, сприймання навчальної інформації, навчальні вимоги, пізнавальна активність). Інтенсивно дидактична адаптація розгортається протягом перших 2-х місяців навчання, досягає рівня часткової адаптованості наприкінці першого семестру навчання (адаптуються від 35 до 50 % курсантів) і остаточно завершується до кінця четвертого семестру навчання (95 % курсантів). Основними показниками дидактичної адаптованості є оволодіння навичками самоосвіти, поява впевненості щодо вибору професії, пізнавальна впевненість та зникнення негативної емоційної напруженості.

Службово-функціональна адаптація колишніх школярів відбувається, за рахунок зниження нервово-психічного напруження при виконанні службових обов'язків та кількості дисциплінарних порушень. Певні позитивні зміни спостерігаються лише наприкінці першого півріччя навчання і визначають лише часткову службову адаптацію. Тому формування стереотипів та навичок служби методами тренувань та вправ повинні для цієї категорії курсантів поєднуватись з суттєвою психокорекційною роботою командирів.

Повна адаптованість до службової діяльності здійснюється наприкінці другого півріччя навчання (близько 81,0% курсантів). Одним із інформативних показників цього процесу виступає нормалізація офіційних взаємин з молодшими командирами та командирами-офіцерами. Громадська адаптація курсантів полягає в засвоєнні системи офіційних та неофіційних взаємин, формуванні активної життєвої позиції щодо навчальних закладів, первинних колективів та майбутньої професії. Формування товариськості та позитивної

корпоративності курсантів спостерігається вже наприкінці першого півріччя навчання і є досить надійним індикатором громадської адаптованості. Таким чином встановлено, що в розвитку адаптації курсантів в вищому навчальному закладі спостерігається три послідовних рівня:

- 1) часткової адаптованості;
- 2) достатньої адаптованості;
- 3) повної адаптованості.

Основними чинниками адаптації є: особистісні характеристики, зміст діяльності та умови служби, робота наставників і керівництва, відношення до молодого працівника в колективі, сімейно-побутові умови.

Про суб'єктивне сприймання успішності процесу професійної адаптації свідчить: вдовolenість соціальною роллю - вдовolenість професійною діяльністю – вдовolenість взаєминами з товаришами по службі та керівниками. [2, с. 5]

Аналіз розмаїття проблем, з якими звертаються до викладачів курсанти молодших курсів, зумовив проведення анкетування для з'ясування труднощів адаптаційного періоду. Як показало проведене дослідження, найбільше курсанти скаржаться на те, що їм важко адаптуватись до нових умов навчання в академії: важко звикнути до викладу лекцій, не встигають законспектувати сказане лектором, складно готуватись до семінарських занять через неповне розуміння суті винесених на семінар питань.

Тож, як наслідок, у курсантів виникають панічно-тривожні стани, вони звинувачують себе в тому, що не можуть зрозуміти матеріал, з'являється внутрішнє незадоволення, страх відповідати, невпевненість у підготовці. Всі ці надмірні переживання можуть супроводжуватись головним болем, безсонням, іншими психосоматичними симптомами. Таких курсантів виявилась третина (32 %), 23 % першокурсників указали на недостатню шкільну підготовку, відсутність навичок самостійної роботи. Значна частина першокурсників (45 %) назвали незадовільні умови праці. Серед об'єктивних труднощів були названі матеріальні проблеми, стан здоров'я, сімейні обставини.

Найбільшого значення в процесі адаптації першокурсники надають суб'єктивним причинам. Більше половини першокурсників (63 %) відзначили невміння спілкуватись і налагоджувати контакти з однокурсниками й викладачами, 32 % визнали, що не вміють розподіляти свій час, 5 % зізнались у недостатній вимогливості до себе.

У процесі дослідження нами визначено сукупність соціально-педагогічних умов активізації процесу адаптації у вищих навчальних закладах:

- 1) орієнтація особистості першокурсника на гуманістичні й смисложиттєві цінності;
- 2) компетентнісний підхід як єдиний соціально-педагогічний континуум, який забезпечує критеріальну основу результативності всіх педагогічних зусиль;
- 3) визначення цілей життєдіяльності майбутнього фахівця;
- 4) використання методів і технологій актуалізаційної суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

- 5) створення мотиваційного спрямування;
- 6) наявність психологічної готовності до самостійної навчальної діяльності;
- 7) педагогічне керівництво, контроль і оцінка успішності;
- 8) урахування індивідуально-психологічних особливостей та особистісних якостей;
- 9) визнання особистості курсанта як індивідуальності;
- 10) урахування етапів формування особистості кожного курсанта, особистісних характеристик темпераменту, характеру, сили нервової системи [1, с. 114].

З цією реалізації відповідних умов з курсантами варто проводити активну виховну роботу, яка в свою чергу може поділятися на індивідуально-виховну, групову та масову.

До форм індивідуально-виховної роботи слід віднести: індивідуальні бесіди; індивідуальні завдання та доручення; індивідуальна допомога; індивідуальний контроль; заслуховування звітів та повідомлень осіб перемінного складу; особистий приклад; використання методів дисциплінарного та морального впливу; використання засобів пропаганди та агітації.

Форми групової та масової виховної роботи: присяга працівника ОВС України; проведення зустрічей з керівництвом ВНЗ, ветеранами органів внутрішніх справ, видатними діячами різних галузей суспільної діяльності; проведення оглядів художньої самодіяльності, концертів на честь знаменних дат, конкурсів тощо; групові відвідування культурно-просвітницьких закладів; проведення спортивних заходів; організація роботи друкованих видань ВНЗ, підготовку матеріалів для яких здійснюють особи перемінного складу тощо [6, с. 2].

Розробка системи заходів з адаптації курсантів базується на відповідних складових (або напрямках) соціально-психологічної адаптації: професійній, соціальній, біологічній і психологічній.

Професійна адаптація: ознайомлення першокурсників зі змістом, перспективами обраної ними професії; допомога у адаптації до вимог навчального процесу.

Соціальна адаптація: адаптація індивіда до умов групи, всього курсантського колективу; створення у курсанській групі здорової морально-психологічної атмосфери; ознайомлення курсантів з нормативно-правовими вимогами перебування у ВНЗ; адаптація курсантів до морального та культурного середовища ВНЗ та до умов проживання у гуртожитку.

Біологічна адаптація: врахування в процесі навчально-виховної роботи стану здоров'я та психологічних властивостей особистості; залучення курсантів до занять фізкультурою і спортом; піклування куратора про створення санітарно-гігієнічних умов навчально-виховного процесу; допомога та поради курсантам із організації побуту, харчування, відпочинку та оздоровлення й ін.

Психологічна адаптація: вивчення довузівських передумов адаптації курсантів першого курсу (психологічні властивості, рівень моральної та психологічної культури, рівень знань тощо) та врахування їх в процесі навчально-

виховної роботи; врахування характерологічних особливостей і якостей особистості в навчально-виховному процесі; заходи корекції процесу адаптації курсантів до умов вищого навчального закладу; заходи, спрямовані на розвиток психологічної культури курсанта; заходи формування самосвідомості індивіда [5, с. 13].

Ставши курсантом першого курсу академії першокурсники здебільшого відчують піднесення, радість, емоційний підйом, зростає власна самооцінка. Але значна їх частина уже через кілька місяців (тижнів) починають відчувати певний дискомфорт, основною причиною якого є труднощі адаптації в умовах вищого навчального закладу.

Процес адаптації припускає активність самого суб'єкта діяльності, яка передбачає вивчення умов, норм, правил нового життєвого простору, пошук і кореляцію шляхів й рішень відповідно до конкретних умов життєдіяльності. Адаптація містить у собі складні, багатовимірні взаємини людини із зовнішнім середовищем.

На курсантський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості, яка полягає у здатності кожної молодої людини осмислювати зміст, характер, значення певної сукупності соціальних ролей. Цей період збігається з періодом юності і відрізняється складністю становлення особистісних рис. Розвиваються такі якості особистості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем – смислу життя, способу життя, любові, вірності та ін. Однак здатність людини 17–19 років до свідомої регуляції своєї поведінки розвинута не повною мірою.

Для отримання відповідної інформації про курсантів можна використувати такі джерела: ознайомлення з особою справою курсанта; проведення анкетувань; індивідуальне спілкування зі курсантом; спілкування з викладачами, батьками курсанта.

Напередодні першої зустрічі з групою необхідно детально ознайомитися з особовими справами курсантів при цьому об'єктом особливої уваги повинні бути місце проживання родини курсанта, особливості сімейного складу, особистісні уподобання, статусні ролі у шкільному колективі.

Необхідно звернути особливу увагу на такі категорії курсантів, які мають найбільше адаптаційних проблем:

а) курсанти, які прибули із сільської місцевості. Ситуація, в яку вони потрапляють, за своїм психологічним змістом є для них своєрідним «культурним шоком». Вони страждають від кризи, викликані протиріччям між їх власною манерою спілкуватися, одягатися, мовними бар'єрами діалектичного характеру та тими соціокультурними особливостями, що існують в даному регіоні та тому місці, де розташований навчальний заклад;

б) курсанти, які прибули на навчання із віддалених регіонів. Основна проблема, з якою стикаються вони – емоційна та психологічна відділеність від рідних та довгий проміжок часу, необхідність у підтримці та співпереживанні;

в) курсанти-сироти, які проживали до цього в інтернатних закладах спеціального типу. Нова ситуація вимагає від них швидкого вироблення навичок

прийняття самостійних рішень, комунікативних здібностей, організації режиму дня;

г) діти, батьки яких є викладачами цього навчального закладу. Ця категорія курсантів часто страждає від непосильного тягаря «необхідної відповідності» певним ідеалізованим еталонам навчання та поведінки. Така «посилена» увага з боку інших викладачів призводить до протистояння, бажання в самоізоляції, уникнення.

На першій зустрічі з курсантською групою необхідно створити атмосферу довіри. Варто розпочати з короткої оповіді про себе, своє хобі, своє бачення взаємодії та співпраці між собою та групою. Дуже важливо, щоб перше враження мало позитивний ефект. Не потрібно залякувати і погрожувати або ж впадати в крайнощі всюдозволеності чи заборонності. Необхідно дати можливість кожному курсанту сказати про себе стільки, скільки він вважає за потрібне. Для зняття напруженості або скутості доречно задавати запитання такого характеру: «Яким було перше враження від нашого навчального закладу?», «Чим, на вашу думку, відрізняється навчання у вищому навчальному закладі від навчання у школі?», «Які асоціації виникають у вас при слові курсант?». Важливим елементом ефективної адаптації є знайомство курсантів зі структурою академії.

Велике коло проблем, з якими стикається вчорашній школяр, пов'язане із несформованими мотиваційними компонентами його навчальної діяльності в умовах вищого навчального закладу. Йдеться про те, що іноді вчорашній школяр керується у своїй поведінці установками, які були сформовані в дитинстві батьками або шкільними вчителями і суперечать реальній життєвій ситуації навчання в академії. Таким курсантам притаманне бажання відповідати зовнішнім стандартам, намагатися так само сумлінно і старанно ставитися до вимог, як це було і в школі, але зовнішні та внутрішні протиріччя створюють емоційну напругу, тривожність, формують низьку самооцінку [7, с. 15].

Висновок. Відзначимо, що процес адаптації включає в себе ряд факторів, які необхідно враховувати у роботі виховного, командного та професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів. Відповідні знання допомагають краще розуміти особистість курсанта та здійснювати заходи, спрямовані на покращення процесу адаптації. Важливу увагу варто приділяти індивідуальному підходу до кожного курсанта, ознайомлюватися з його особливостями попереднього виховання та становлення у середі однолітків. З цією метою варто, налагоджувати комунікацію та взаємодію між представниками виховного, командно-адміністративного та професорського складу, вивчати психологічний клімат у колективі, сприяти налагодженню товариських стосунків та взаємопідтримки особливо на етапі перших днів перебування у вищому навчальному закладі, крім того вживати інші виховні та педагогічні заходи, спрямовані на покращення процесу становлення курсанта у новому для нього середовищі. Все це буде суттєво впливати на покращення процесу адаптації. За рахунок цього буде підвищуватись загальна готовність курсантів до несення служби і як наслідок мотивація до ефективного навчання та подальшої професійної діяльності. У руслі тенденцій до вдосконалення

роботи працівника міліції сприяння адаптації з метою мотивування особового складу до подальшої успішної професійної діяльності на підставі наведених у статті даних, на нашу думку, сприятиме більш успішній реалізації цього процесу.

СПИСОК ВИКРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айзенк Г. Исследования человеческой психики / Г. Айзенк, М. Айзенк. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 480 с., илл.
2. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / Налчаджян А.А. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Эксмо, 2010. – 368 с. – (Психологическое образование).
3. *Перепечина Н.М.* Адаптація курсантів до службової та навчальної діяльності у вищих навчальних закладах МВС України / Науковий журнал «Юридична психологія та педагогіка» – 2012 – № 2 (12) – С. 22-27.
4. *Конопльов В.В.* Психологічна адаптація курсантів ВНЗ МВС України до діяльності підрозділів кримінальної міліції: Автор. ... кандидата психологічних наук: спеціальність: 19.00.06 / Національна академія внутрішніх справ України – Юридична психологія. – К., 1999.
5. *Потопа К.Л.* Соціально-педагогічні умови активізації адаптації студентів молодших курсів до навчання у вищих закладах освіти // Потопа К.Л. / Вісник запорізького національного університету педагогічні науки № 3(16), 2011. – С. 112-116.
6. Про затвердження концепції виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України: Наказ МВС №1279 від 30.11.2002 року / Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України та Положення про порядок організації та проведення виховної роботи, з перемінним складом вищих навчальних закладів МВС України».
7. Методичні рекомендації щодо роботи кураторів-наставників навчальних взводів та академічних груп Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ затверджено наказом ДДУВС № 281 від 01.09.2012.

Хлонь О.М. Аспекти вдосконалення виховної роботи у сфері сприяння професійній адаптації курсантів з метою професійного становлення та мотивації до подальшого проходження служби

У статті розглядаються аспекти вдосконалення виховної роботи у сфері сприяння професійній адаптації курсантів з метою професійного становлення та мотивації до подальшого проходження служби.

Ключові слова: виховна робота, адаптація, професійне становлення, мотивація, курсанти.

Хлонь А.М. Аспекты совершенствования воспитательной работы в сфере способствования профессиональной адаптации курсантов с целью профессионального становления и мотивации к дальнейшему прохождению службы

В статье рассматриваются аспекты совершенствования воспитательной работы в сфере способствования профессиональной адаптации курсантов с целью профессионального становления и мотивации к дальнейшему прохождению службы.

Ключевые слова: воспитательная работа, адаптация, профессиональное становление, мотивация, курсанты.

Khlon A.M. Aspects of improving the educational work in the field of facilitating professional adaptation of cadets for the purpose of professional development and motivation for continue his service

The article discusses aspects of improving the educational work in the field of facilitating professional adaptation of cadets for the purpose of professional development and motivation for continue his service.

Keywords: *educational work, adaptation, professionally formation, motivation, cadets.*

Стаття надійшла до редакції 05.12.2013.